

Zámecká zahrada v Českém Krumlově – historie, současnost a budoucnost

Jiří OLŠAN

1

1. Předchůdci dnešní zámecké zahrady

Českokrumlovská zámecká zahrada je nejznámější, ale zároveň také nejmladší ze souboru panských zahrad, jež vznikaly od 16. století při českokrumlovské zámecké rezidenci. Předcházely jí tři rožmberské¹ panské zahrady:

- Dolní zahrada na Novém Městě (původně zahrada při sídle Anny z Roggendorfu, manželky Jošta III. z Rožmberka),
- zahrada na ostrově v zámeckém rybníku (v oboře pod zámkem),
- zahrady nad zámkem.²

Posledně jmenované „zahrady nad zámkem“ se nacházely západně od prostoru dnešního pátého zámeckého nádvoří a sahaly zřejmě až k linii předsunutého opevnění hradu, takzvaného nového Pláště.³

K počátku vlády Viléma z Rožmberka na Krumlově (rok 1555) je v pramenech připomínána stavba „lusthauzu“ v zahradě nad zámkem. Předávací urbář z roku 1600 uvádí: „Nad zámkem i okolo zámku jsou tři veliké štěpnice, dobrými stromy všelijakého ovoce i od rozličného koření a kvítí vysazeny tři. A v týchž zahradách lusthauz nákladně vystavený jeden.“ V letech 1597–1599 upravoval zahrady nad zámkem stavitel Dominik Benedikt Cometta z Eckthurnu,⁴ jenž již od roku 1592 stavěl „nové stavení na Plášti“, dnes označované jako Renesanční dům. Monumentální stavba se obracela k protilehlému svahu se zahradami svou severozápadní fasádou, plasticky

členěnou šesti velkými nikami. Neklidná doba třicetileté války si vynutila opevnění západního předpolí zámku a při budování rozsáhlých šancí byly zahrady nad zámkem citelně poškozeny. Letohrádek pocházející z roku 1555 však válečné útrapy bezpochyby přežil, protože byl obdivován ještě Bohuslavem Balbínem za jeho krumlovského pobytu v letech 1664–1666 jako „italico opere“ a „perelegans“. Další osudy letohrádku jsou neznámé a stávají se vděčným tématem hypotéz.

2. Založení zámecké zahrady

Okolnosti založení dnešní zámecké zahrady jsou zevrubně osvětleny v práci Anny Kubíkové.⁵ V minulosti toto téma zpracoval a časopisecky popularizoval Jiří Zálaha.⁶

Anna Kubíková také zrevidovala doposud nejobsáhlejší práci o českokrumlovské zahradě z pera Iva Hofmana,⁷ který vycházel kromě studia archivních pramenů a vlastního průzkumu především z prací Camilla Schneidera⁸ a Františka Dvořáka.⁹

Počátky českokrumlovské zámecké zahrady jsou spjaty s obdobím vlády Jana Kristiána I., knížete z Eggenbergu (1641–1710), vévody krumlovského a příslušníka třetí generace štyrského šlechtického rodu, jenž získal krumlovské panství v roce 1622 od císaře Ferdinanda II. Jan Kristián I. a jeho mladší bratr Jan Seyfried podnikli v letech 1660–1663 kavalírskou cestu po Evropě. Procesovali římskoněmeckou říši, Španělsko, Spojené

Obr. 1. Schematický plán areálu českokrumlovského zámku a zámecké zahrady, současný stav.

■ Poznámky

1 Poslední rožmberská vladařa projevovali obecně zájem o zahrady. Jošt III. z Rožmberka, otec Viléma a Petra Voka, dokonce sepsal odborné pojednání o pěstování a množení ovocných dřevin. Vilém z Rožmberka si zájem o zahrady přinesl už ze své cesty po Itálii v roce 1552, kde mohl důvěrně poznat nádhernou italskou renesance v Miláně, Janově a Pavii i mantovskou vévodskou rezidenci s letohrádkem Palazzo del Te.

2 O podobě rožmberských panských zahrad nad krumlovským zámkem soustředila zatím nejobsáhlejší soubor písemných údajů ve své práci Anna KUBÍKOVÁ: *Českokrumlovská zámecká zahrada – její historie*, 1998.

3 Problematice opevnění se s mimořádnou pozorností věnoval Vladislav RAZÍM: *Tzv. Plášť v Českém Krumlově. Příspěvek k diskusi o tzv. Renesančním domě čp. 177*, in: *Průzkumy památek*, 1997, č. 1, s. 105–126.

4 D. B. Cometta pocházel z obce Devoggio u Arogna (dnes v jihošvýcarském kantonu Ticino) a byl švagrem Baltazara Maggího de Arogno, stavitele, jenž na Krumlově přestavěl věž na Hrádku.

5 A. KUBÍKOVÁ: *Českokrumlovská zámecká zahrada – její historie*, 1998.

6 J. ZÁLOHA: *Zámecká zahrada v Českém Krumlově v 17. století*, in: *Památky a příroda*, 1985, č. 9, s. 532–533.

7 I. HOFMAN: *Český Krumlov – rekonstrukce zámeckých zahrad. Studie*, část A0, písemná zpráva, České Budějovice 1966.

2

3

Nizozemí a Švýcarsko; ve Francii navštívili mimo jiné zámek Blois a delší dobu pobývali v Paříži. Svou cestu zakončili v Itálii, kde poznali její jižní i severní část a Toskánsko. V Římě absolvovali audienci u papeže Alexandra II., navštívili Milán, Benátky a další významná italská města.¹⁰

Roku 1666 se Jan Kristián I. oženil s Marií Ernestinou ze Schwarzenbergu (1649–1719). Oba manžele spojoval hluboký zájem o umění a společenský život, jež důkladně poznali v prvních letech po svatbě, kdy pobývali převážně ve Vídni. Na svém sídelním zámku v Českém Krumlově začali cílevědomě budovat vévodskou dvorskou rezidenci. Nechali zde postavit novou divadelní budovu, zřídili galerii pro své sbírky a také knihovnu, založili zámeckou kapelu. Důležitou součástí života knížecího dvora byly rovněž zahrady.

Zpočátku byla využívána původně rožmberská, takzvaná Dolní zahrada na Novém Městě. Zde také nechala Marie Ernestina postavit v roce 1668 grottu. Poté však knížecí manželé soustředili svůj zájem na návrší západně od zámku. Zde našli dostatek prostoru pro uskutečnění svého velkorysého záměru založit novou zahradu, zvláště když rozšířili plochu zdejších starých rožmberských zahrad o rozsáhlé pozemky koupené od českokrumlovských měšťanů.

V souvislosti se založením českokrumlovské zámecké zahrady vyvstává otázka autorství jejího projektu, respektive ideového programu a inspiračních zdrojů. Kníže Jan Kristián I. byl velkým milovníkem benátské opery. Kněžna Marie Ernestina byla na svou dobu mimořádně sečtělá, měla výborně francouzsky a intenzivně se zajímala o francouzskou literaturu a umění. Její soukromá knihovna obsahovala tisíce svazků. Vzhledem ke

vzdělanosti a kulturnímu přehledu knížecího páru lze usuzovat, že nebyli pouze iniciátory založení nové zahrady, ale přinejmenším spoluvůrci jejího konceptu. Mimo jiné i tím, že si sami vybrali architekta – Jakuba Antonína de Maggi (1651–1706), tehdy stavitele Jana Adolfa ze Schwarzenbergu na panstvích Hluboká a Třeboň. J. A. de Maggi byl bezpochyby autorem návrhu a od roku 1678 osobně, za pomoci mistra Petra Spinetty,¹¹ vedl i práce při zakládání zahrady. Plány původní zahrady se nezachovaly, a tak jsme při zkoumání její podoby a architektonického konceptu i při slohové analýze odkázáni na písemné archivní prameny, z nichž je třeba zdůraznit především výkazy zednických a robotních prací.¹²

Složitá konfigurace terénu mezi souborem zámeckých budov a návrším, na kterém posléze vznikla zámecká zahrada, nedovolovala užít v té době obvyklé řešení – přímou kompoziční a provozní vazbu zámku na přilehlou zahradu. Tvůrci proto propojili apartmá kněžny Marie Ernestiny ve druhém patře jižního křídla zámku se zahradou pomocí krytých chodeb, nesených zpočátku dřevěnými, posléze zděnými mosty. Dalším charakteristickým znakem krumlovské zahrady, realizované v uzavřené dvoupólové kompozici, byla jistá výlučnost a uzavřenost jejího území. Zatímco vstupním prostorem do ní byl květinový parter, jehož střed byl zdůrazněn osmibokou fontánou, závěr celé kompozice představovala rozlehlá čtvercová plocha zámeckého rybníka. Po obvodu celé zahrady byly vysázeny tvarované habrové stěny, vysoké čtyři vídeňské sáhy (zhruba 7,5 m!), jež oddělovaly vnitřní prostor zahrady od jejího okolí. Vazba na volnou krajinu se v kompozici výrazně neuplatňovala.

Středem zahrady v půdorysném i významovém smyslu se stal letohrádek Bellarie a jeho nejbliž-

Obr. 2. Jan Kristián I. z Eggenbergu. (Český Krumlov, státní hrad a zámek, inv. č. CK 2435)

Obr. 3. Marie Ernestina ze Schwarzenbergu. (Český Krumlov, státní hrad a zámek, inv. č. CK 2437)

■ Poznámky

8 C. SCHNEIDER: *Der Hofgarten in Krumau*, in: Die Gartenanlagen Österreichs-Ungarn im Wort und Bild, Heft 3, VI. Aus den fürstlich Schwarzenberg'schen Gartenanlagen in Wien und Böhmen, Wien 1911, s. 18–25.

9 F. DVOŘÁK a kol.: *Český Krumlov, jeho život a umělecký růst*, Praha 1948.

10 J. RADIMSKÁ: *Francouzské 17. století v eggenberské zámecké knihovně v Českém Krumlově*, Brno 1999, s. 13n; J. MÜLLER: *Český Krumlov. Hrad a zámek*, Nakladatelství OSWALD, Praha 1996.

11 J. A. de Maggi pocházel ze starého stavitelského rodu Maggi z obce Bruzella, jež se nalézá v údolí Val de Mugio jižně od Luganského jezera v jihošvýcarském kantonu Ticino. Jeho spolupracovník P. Spinetta se narodil v neďalekém městečku Mendrisio. Nová krumlovská dvorní zahrada nebyla první, kterou J. A. de Maggi budoval; již v roce 1674 nedaleko Hluboké zakládal oboru s letohrádkem.

12 Od předjaří roku 1678 byl upravován terén pro zahradu. Práce prováděli knížecí robotníci, kteří navíc v říjnu téhož roku vykopali v hlubokých lesích pro novou zahradu habry. O mimořádném rozsahu terénních úprav svědčí skutečnost, že při nich bylo odpracováno v letech 1678–1684 celkem 39 661 dnů. Výkaz uchovává Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, fond Velkostatek Český Krumlov, sign. I 7 Galfa 2 a. Konfrontací údajů o délce stavěných zdí a jejich lokalizací v současné situaci zahrady lze doložit, že ve zmíněném krátkém úseku pěti let byly postaveny téměř všechny dodnes existující ohradní zdi a rovněž byly provedeny modelace terénu čtyř zahradních teras. Půdorysný rozvrh zahrady se od jejího založení nijak podstatně nezměnil. In: A. KUBÍKOVÁ, cit. v pozn. 5.

13 Viz článek 5 z Florentské charty zahrad: „*Vyjadřující úzké vztahy mezi civilizací a přírodou jako místo blaha, vhodné k meditaci nebo ke snění, nabývá zahrada kosmického smyslu idealizovaného obrazu světa, stává se „rájem“ v etymologickém smyslu a současně svědčí o kultuře, stylu, o příslušné epoše, popřípadě o originalitě jejího tvůrce.*“ Překlad Jaroslav Petružil, in: *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Nakladatelství Libri, Praha 1999, s. 443.

14 „*Původní Bellarie byla zděná jen v přízemní části a do výše prvního patra. Druhé patro s vyhlídkou, zvané „bella vista“, bylo dřevěné a vedlo do něho šnekové schodiště z prvního patra. Tato dřevěná galerie byla bez oken, se širokými vyhlídkovými otvory, opatřenými zábradlím.*“ In: A. KUBÍKOVÁ, cit. v pozn. 5, s. 5.

ší okolí. Místo křížení hlavní osy zahrady a osy letohrádku představovalo střed zahrady coby idealizovaného obrazu světa. Návštěvník zde mohl prožít závatný pocit, že se na okamžik ocitl ve středu „ráje“. ¹³ Právě proto zde byl ponechán volný prostor pro nerušené vnímání osové i ideové vázanosti kompozice. Letohrádek poskytoval návštěvníkům také zážitek pohledu na zahradu z výšky. ¹⁴ Z nadhledu mohl pozorovatel pochopit záměry jejího tvůrce a zažít tak uspokojení z jejího poznání.

Při zkoumání rozvrhu českokrumlovské zámecké zahrady překvapuje její neobvykle protáhlý půdorys (poměr délky k šířce činí 5 : 1!). Je výsledkem tvůrčího procesu i exaktní úvahy zároveň. J. A. de Maggi dokázal vložit do volně příměstské krajiny monumentální a půdorysně čistý architektonický koncept raně manýristické zahrady. Využil přitom až do krajnosti soudobé možnosti technických úprav terénu, aby nové zahradě zajistil co nejvhodnější prostorové a půdorysné proporce. To zdaleka nebyl jednoduchý úkol. Jižní hranici zahrady totiž vymezoval strmý svah padající k Vltavě a na severní straně se stavitelé museli potýkat se silně svažitém terémem v místech dnešního takzvaného dolního parteru. Takto předurčená malá šířka zahrady dovozovala rozvíjet kompozici především v její hloubkové podélné ose. Půdorysný rozvrh vycházel ze základní skladebné jednotky čtverce se stranou dlouhou třicet šest vídeňských sáhů (68,27 m). ¹⁵

Čtvercová pole byla řazena symetricky podél hlavní osy zahrady ve dvou řadách, z nichž každá obsahovala osm polí. Po obvodu zahrady pak byly k této šachovnicové struktuře přidány pásy široké tři vídeňské sáhy, určené pro založení střihaných stěn a ohradních zdí.

Problém stanovení vhodných proporcí zahrady jako celku i její modulární struktury musel J. A. de Maggi vyřešit současně s úvahou, kde je ideální místo pro architektonickou dominantu – zamýšlený letohrádek. Zde opět prokázal mimořádný cit pro využití možností reliéfu krajiny. Umístil totiž Bellarii ¹⁶ mimo hlavní osu zahrady – na vápencový skalní výchoz, který tehdy výrazně vystupoval z jinak poměrně plochého terénu při severním okraji vytyčeného území zahrady.

Letohrádek byl situován tak, aby architektonická osa, vycházející z jeho jižního zahradního průčelí a zároveň kolmá na hlavní osu celé kompozice, dělila zahradu na dvě poloviny. Tím byla zdůrazněna jeho dominantní role. Třebaže vlastní stavební práce začaly až roku 1690, lze se důvodně domnívat, že letohrádek Bellarie byl již od počátku součástí konceptu nově zakládané zahrady. Svědčí o tom skutečnost, že dva stupně

teras, na jejichž horní plošině byl postaven, byly vymodelovány odlámaním částí svahů původního skalnatého výchozu. ¹⁷

Zatímco střední část zahrady byla důsledně založena podle výše uvedeného ideálního rozvrhu ¹⁸ a obehnána ohradní zdí, ostatní partie již vykazují různou míru odlišnosti. Platilo to alespoň v počáteční fázi vývoje zahrady pro vodní nádrž na západní straně, ¹⁹ plochu knížecí stělnice (připojené zřejmě dodatečně k jižní ohradní zdi) a dvě nejnižší položené terasy na východní straně, vybudované na strmém svahu v těsné blízkosti zámku. Nejnižší terasa lichoběžníkového tvaru (dnes nazývaná *Štěpnice*) byla od počátku označována jako *Královská zahrada* a sloužila zřejmě jako soukromá zahrada knížecího páru. Poprvé je zmiňována k roku 1702 a nebyla asi od počátku součástí návrhu na založení zahrady. O stavbě druhé zahradní terasy (dnes nazývané *Letní jízdárna*) máme k dispozici údaje z výkazu zednických prací v letech 1678–1683, kdy byla označována jako *Grassgarten*. ²⁰ Její šířka byla odvozena ze základního čtvercového modulu rozdělením na dvě poloviny – činí osmnáct vídeňských sáhů, tedy 34,14 m.

Znalost historických názvů zahrady a jejich částí je důležitým vodítkem pro určení jejich funkce a typu. V době založení zámecké zahrady se pro ni používaly názvy: *Horní zahrada* (na rozdíl od Dolní zahrady na Novém Městě), *Nová zahrada*, *Nová dvorní zahrada*. V roce 1707 nechala kněžna Marie Ernestina svou oblíbenou zahradu vyměřit zeměměřičem a zahrada jako celek byla tehdy označena jako *Lustgarten* neboli Libosad. ²¹

Předchozí formální a kompoziční rozbor podporuje přiřazení k okruhu středoevropských pozdně manýristických zahrad, v nichž se již začínaly uplatňovat také barokní tvůrčí postupy a prvky. Těmi jsou v případě krumlovské zahrady zdůraznění hloubkové osy celé dispozice, použití vysokých tvarovaných stěn a atypické situování letohrádku, vnášející do uspořádání zahrady gradaci a mimořádné napětí.

Koncept jejího založení je příkladem velmi hodnotné, myšlenkově a kompozičně sevrené dispozice. Za inspirační zdroje je možno považovat především italské manýristické a raně barokní zahrady. Mluví pro to jednak obecná kulturní orientace eggenberského knížecího páru, jednak původ autora návrhu, Jakuba Antonína de Maggi. ²² Z italských zahrad je kromě soudobých římských třeba připomenout mimořádný soubor královských zahrad v Turíně. V době zakládání českokrumlovské zámecké zahrady byly obecně známy také manýristické zahradní dispozice v Německu (mnichovská vévodská zahrada a Hortus Palatinus v Heidelber-

gu). V českých zemích nalézáme vzor především v kroměřížském Libosadu biskupa Karla II. Liechtenstein-Castelcornia.

■ Poznámky

15 1 vídeňský sáh = 189,65 cm.

16 Bellarie byl název (z italstiny) pro zahradní letohrádky a vyhlídkové altány užívané v 16.–18. století. In: O. J. BLAŽIČEK, J. KROPÁČEK: *Slovník pojmů z dějin umění*, Odeon, Praha 1991, s. 29.

17 Skalnaté jádro výchozu bylo ponecháno a oba vzniklé stupně byly po obvodu obezděny opěrnými zdmi. Pokud by objekt letohrádku nebyl součástí původního stavebního programu zahrady a byl vložen do jejího území až dodatečně, nepochybně by byl skalnatý výchoz využit jako zdroj stavebního kamene a celý odtěžen. V horní terase bylo skalnaté jádro vylámano až v roce 1992 v souvislosti se zřízením šaten pro herce účinkující před otáčivým hledištěm.

18 Obdélná plocha této části zahrady, tvořené šestnácti čtvercovými poli, byla 148 m široká a 546 m dlouhá.

19 Vodní nádrž (dnes nazývaná zámecký rybník) byla vybudována v roce 1686. Ve svém půdorysném rozvrhu důsledně respektovala výše uvedený čtvercový modul a střed nádrže s ostrůvkem byl navázán na hlavní kompoziční osu zahrady. Přesto vodní nádrž zpočátku ležela mimo vlastní ohrazený areál. Shodně situování vodní nádrže za dmi zahrady bychom našli v případě původní dispozice kroměřížského Libosadu. V českokrumlovské zahradě byla nicméně už v roce 1704 původní západní ohradní zeď s branou zbořena a postavením nových ohradních zdí po obvodu rybníka byla zahrada prodloužena o 148 m. Programové připojení rybníka bylo zdůrazněno zřízením fontány ve středu ostrůvku. Vodní paprsek tryskající z fontány představoval viditelné označení závěru kompoziční osy na západní straně zahrady.

20 Název naznačuje, že tato terasa byla od založení zahrady zřejmě koncipována jako sad s ovocnými stromy (štěpnice) a ke změně náplně došlo až se stavbou takzvané Zimní jízdárny, kdy byla zahradní terasa upravena na Letní jízdárnu a ovocné stromy byly nahrazeny tvarovanými lipovými stromořadími.

21 Srovnej s původně používaným a dnes opět doporučeným názvem kroměřížské Květné zahrady – Libosad.

22 Oblast dnešního jihošvýcarského kantonu Ticino, kde leží jeho rodná obec Bruzella, byla sice od 16. století podřízena německy mluvícím švýcarským kantonům, ale kulturně byla orientována výhradně na Itálii.

4

5

3. Uměleckohistorický vývoj zahrady v 18. a 19. století

Po smrti Jana Kristiána I. z Eggenbergu († 1710) a jeho manželky Marie Ernestiny ze Schwarzenbergu († 1719) získal krumlovské panství kněžnin synovec, kníže Adam František ze Schwarzenbergu. Do Krumlova přenesl svou českou rezidenci, nicméně hlavní pozornost byla stále věnována rodovému sídlu v císařské Vídni.²³ V krumlovském archivu existuje popis k nedochovanému plánu zahrady z roku 1720, jenž specifikoval podle přání nové vrchnosti návrhy změn v zahradě, které se týkaly dezény parterových ploch a zřízení nové fontány ve středu dnešního dolního parteru. V roce 1729 byl vypracován a následně proveden návrh na zhotovení vodního stroje, který měl do zámecké zahrady přivádět vodu z říčky Polečnice. Dostatek vody umožnil stavbu nových fontán.²⁴

Podobu zahrady z té doby ukazuje plán, jež roku 1750 pořídil knížecí zeměměřič Jan Jiří Plansker.²⁵ Historická cena plánu tkví především v zachycení starší barokní fáze vývoje, těsně před změnou programové náplně části čtvercových polí během rokokových úprav. Západně od letohrádku je tak na plánu zakresleno pole označené jako *Kreitelstück*, v jehož středu se nacházel kruhový květinový záhon, doslovně citující motiv *záhonu čtyř ročních období* ze zahrady Hortus Palatinus v Heidelbergu (!). V místech dnešního takzvaného dolního parteru na Planskerově plánu nalezneme *die untere Parkeer*. Základní čtvercová plocha květinového parteru byla rozdělena do čtyř čtverců s diagonálně se protínajícími cestami. Do středu čtverců byly umístěny kulaté bazény s vodotryskem.²⁶ Dominantním prvkem celé hvězdicové kompozice byl osmihranný bazén uprostřed zahrady, zdůrazněný osmi dekorativními vázami. Jeho

protiváhu představovala fontána na ostrůvku ve středu zámeckého rybníka.

Roku 1732 kníže Adam František tragicky zahynul na císařském honu u Brandýsa nad Labem. Vláda jeho syna, Josefa Adama ze Schwarzenbergu, mezi lety 1741–1782 přinesla krumlovské zámecké rezidenci nové období rozkvětu. Mladý kníže zahájil své působení v Českém Krumlově stavbou Zimní jízdárny a založením nového parteru před Bellarií. Pro své záměry získal vídeňské umělce, architekta Andrease Altomonta a sochaře Jana Antonína Zinnera, jenž se později stal také knížecím inspektorem schwarzenberských zahrad. V 50. a 60. letech 18. století zažila krumlovská dvorní zahrada výraznou proměnu ve stylu vídeňského rokoka a dosáhla své nejvyšší umělecké úrovně.

Stav zahrady v 70. letech 18. století dokládají její plány, otištěné v publikaci Jeana-Louise LeRougea.²⁷ Starší úprava dolního parteru byla nahrazena parterem broderiovým. Travnatý svah na přechodu dolního parteru k horní terase byl korunován balustrádou s náročnou sochařskou výzdobou dvaceti kamenných váz a čtyř soch puttů – téma ročních období. V ose svahu, tedy v místě původního schodiště, vznikla monumentální kaskádová fontána se sochami říčních bohů. Parter před letohrádkem byl oproti stavu v roce 1750 zjednodušen a bazény zrušeny. Letohrádek Bellarie byl náročně a s velkým citem upraven v letech 1755–1757. V bosketu za Bellarií vpravo od cesty bylo vysazeno pravoúhlé bludiště se středovým altánem. Naproti čtvercovému bludišti se nalézalo takzvané šnekové bludiště. Ve svém půdorysném členění do jisté míry opakovalo stav z roku 1750 (především šnekovité útvary v rozích), střední část ale téměř doslovně citovala návrh bludiště z knihy Dezalliera d' Argenville.²⁸

Obr. 4. Adam František ze Schwarzenbergu. (Český Krumlov, státní hrad a zámek, inv. č. CK 4132)

Obr. 5. Josef Adam ze Schwarzenbergu. (Regionální muzeum Český Krumlov, inv. č. U 19)

Obr. 6. Český Krumlov, půdorysný plán vévodského knížecího schwarzenberského Libosadu a okrasné zahrady, 1750. Autor Jan Jiří Plansker. (Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, fond Velkostatek Český Krumlov, sign. I N.136)

Obr. 7–9. Český Krumlov, státní hrad a zámek, plán zahrady. (Převzato z LEROUGE, J.-L.: *Cahiers de Jardins Anglo-Chinois, Paříž 1776*, fond zámecké knihovny Nových Zámků u Olešnice)

Obr. 10. Plán zámecké zahrady, 1792, autor Jan Nepomuk Šimoušek. (Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, fond Velkostatek Český Krumlov, sign. IA D N.1)

Na krumlovskou dvorní zahradu měla nepochybně vliv o desetiletí starší dispozice Schwarzenberského paláce ve Vídni i sousední zahrady Belvederu. Pro tyto vídeňské zahrady vrcholného baroka a rokoka, originálně spojující podněty italské i francouzské, byly příznačné kompoziční principy ve zjednodušené podobě uplatněné i v případě českokrumlovské zámecké zahrady:

– kompozice většinou dlouhých a úzkých zahrad vázané na jednu dlouhou hloubkovou osu,

■ Poznámky

23 Pro Letní schwarzenberský palác ve Vídni angažoval nejlepší vídeňské architektky L. Hildebrandta a J. B. Fischera z Erlachu. Více viz práce J. MÜLLER: *Český Krumlov. Hrad a zámek*, Nakladatelství OSWALD, Praha 1996, s. 34n.

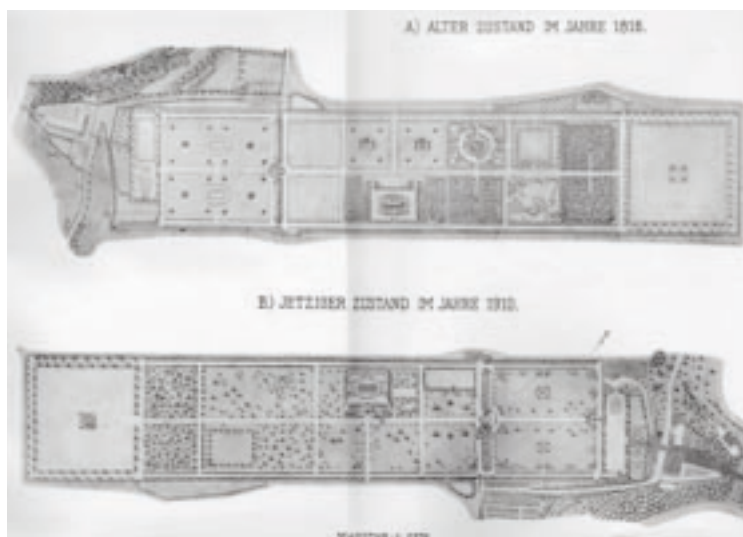
24 Zpráva z roku 1734 o existenci pěti fontán v zahradě a potřebě jejich údržby, in: A. KUBÍKOVÁ, cit. v pozn. 5, s. 8.

25 Půdorysný plán vévodského knížecího schwarzenberského Libosadu a okrasné zahrady v Krumlově. Plán uchovává Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, fond Velkostatek Český Krumlov, sign. IN.136.

26 Inspiračním zdrojem pro půdorysné schéma mohla být úprava květnice kroměřížského Libosadu; shodné zdůraznění diagonálního členění parteru ukazuje také mnichovská vévodská zahrada nebo raná fáze barokní zahrady Juliova špitálu ve Würzburgu (po roce 1696, před započítáním úprav navržených Balthasarem Neumannem).

27 J.-L. LEROUGE: *Cahiers de Jardins Anglo-Chinois*, Paříž 1776.

28 Antoine Joseph DEZALLIER D'ARGENVILLE: *Théorie et pratique du jardinage*, 1712.

11

12

– terén vymodelovaný do teras; terasy přiléhající k budově zámku pokrývaly broderiové nebo jiné typy parterů,

– na čelních hranách teras situovaná monumentální schodiště, fontány se sochařskou výzdobou a další typy drobné zahradní architektury.

Přelom 18. a 19. století přinesl do krumlovské dvorní zahrady první projevy nastupujícího klasicismu²⁹ a posléze rovněž formální postupy francouzských *jardin anglo-chinois*.³⁰ Postupné zjednodušování barokní úpravy pokračovalo až do 40. let 19. století, kdy se v úpravách zahrady začínaly výrazně uplatňovat principy přírodně krajinářského pojetí. Zámecký inventář z roku 1856³¹ dokládá na dolním parteru existenci klasicistní květinové úpravy (parter se nazýval květinová zahrada), zatímco horní část zahrady byla již označována jako park.

Postupná přeměna zahrady v přírodně krajinářském stylu, tehdy módní sbírání cizokrajných dřevin a v neposlední řadě úsporná opatření vedla posléze k přeměně původně barokní zahrady v zahradu romantickou, místy až lesního charakteru, s dendrologicky cennými exempláři dřevin, ale s relativně nízkou kompoziční hodnotou volných prostorů uvnitř zahrady. Barokní půdorysný rozvrh cest a boční špalírové stěny zůstaly totiž až na výjimky zachovány, a tak byly pro krajinářské úpravy vyhrazeny jednotlivé čtvercové plochy vymezené zakladateli zahrady! Stejně tak byla pietně respektována a pečlivě udržována architektonická složka barokní zahrady.³² Krumlovská zahrada tak neposkytovala možnosti k založení velkorosé přírodně krajinářské úpravy srovnatelné s parky při nedalekých schwarzenberských zámcích na Hluboké nebo v Červeném Dvoře. Přesto úroveň samotné zahradnické údržby, především péče o bohaté květinové výsadby, byla nadále vysoká.

4.1 První polovina 20. století v českokrumlovské zámecké zahradě

V roce 1911 navštívil krumlovskou zahradu významný představitel Rakouské dendrologické společnosti a zahradní architekt Camillo Schneider. Popsal ji v třetím z řady sešitů, věnovaných nejvýznamnějším parkům v tehdejší Rakousko-Uhersku.³³ Obšírně se věnoval historii zahrady, jejímu tehdejšímu stavu a vyjádřil i dojmy, jež v něm návštěva vyvolala. Zaujaly ho krásné staré stromy rámující kaskádovou fontánu a květinové záhony lemuující zahradní cesty. Zaznamenal rozdíl mezi velmi jednoduchou úpravou parteru pod fontánou a naopak bohatými ornamentálními květinovými záhony (*die Blumenbeete und Gruppen*) na parteru před letohrádkem Bellarie. Všiml si, že zadní partie zaujímaly „jen“ travnaté plochy osázené stromy a keři. V závěru úvahy neopomněl uvést soupis pozoruhodných starých stromů včetně jejich výšky a průměru kmene.

Řada zmíněných sešitů, jež vycházela mezi lety 1909–1911, měla sloužit kromě osvěty také jako průvodce pro návštěvníky těchto zahrad. Poslání popularizovat zahrady byl přizpůsoben i způsob výkladu. Ten vycházel vstřícně dobovému zájmu o historii a exotické dřeviny i obecnému estetickému cítění. V období před vypuknutím 1. světové války ještě převládala obecná představa, že hodnota zahrad a parků tkví v romantických přírodních krajinářských sceneriích se starými stromy, na druhé straně se však měřítkem úrovně a dovednosti zahradníků staly vyumělkované ornamentální květinové záhony.³⁴

První pozemková reforma z let 1919–1920 přinesla zhoršení ekonomické situace šlechty na území nového československého státu. Krumlovská zámecká zahrada byla přesto velmi pečlivě udržována až do konce schwarzenberské správy zámku v roce 1940.

Obr. 11. Plány českokrumlovské zámecké zahrady z let 1816 a 1910. (Převzato z Camillo SCHNEIDER: *Die Gartenanlagen Österreich-Ungarns in Wort und Bild, Heft 3, Wien 1911: Die fürstl. Schwarzenbergschen Gartenanlagen in Wien und Böhmen. Der Hofgarten in Krumau 1911*)

Obr. 12. Český Krumlov, státní hrad a zámek, kaskádová fontána. (Foto Josef Wolf, 1907)

■ Poznámky

²⁹ Broderiová úprava dolního parteru byla nahrazena travnatými plochami s pravidelně rozmístěnými kruhovými záhony květin viz obr. 10.

³⁰ Na místě barokního bosketu za čtvercovým bludištěm byla založena zahradní úprava ve stylu *jardin anglo-chinois* s nepravidelně vedenými cestičkami, volnými paloučky, skupinami keřů a stromů. To vše v rámci barokní kompoziční osnovy a v sousedství v té době ještě existujících bludišť a loubí.

³¹ Inventář knížecí parkové, květinové, okrasné a užitkové zahrady, zahradních a obytných staveb v nich, jakož i zařízení a nářadí v Krumlově, 1856. Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, fond Velkostatek Český Krumlov, sign. IB 61 3.

³² Od časů rokokové úpravy interiérů Bellarie a balustrády po stranách kaskádové fontány při příležitosti svatby Jana Nepomuka ze Schwarzenbergu v roce 1768 v krumlovské dvorní zahradě nevznikaly nové architektonické objekty nebo výtvarná díla. Výjimkou je případ bazénů na dolním parteru znovu zřízených roku 1850.

³³ *Die fürstl. Schwarzenbergschen Gartenanlagen in Wien und Böhmen. Der Hofgarten in Krumau*, in: *Die Gartenanlagen Österreich-Ungarns in Wort und Bild, Heft 3, Wien 1911.*

4.2 Druhá polovina 20. století v českokrumlovské zámecké zahradě

Po 2. světové válce se stav zahrady postupně zhoršoval především z důvodu nedostatku pracovních sil pro její kvalifikovanou údržbu. Umístění otáčivého hlediště v roce 1958 do prostoru před letohrádkem Bellarie vedlo k zániku nejnepohodlnější partie a výraznému posunu ve vnímání zahrady jako celku. Napříště už vrchol návštěvy zahrady nespočíval ve vychutnání bohatosti a výtvorné působivosti květinového parteru, ale pro většinu návštěvníků bylo cílem uvidět scénu s otáčivým hledištěm. Celkově neblahý stav zahrady vyvolal potřebu její památkové obnovy. Po obsáhlé diskusi se na sklonku 60. let přikročilo k radikální rekonstrukci podle studie a projektu Ing. Ivo Hofmana.

Záměr navrhoval obnovení půdorysné dispozice a prostorové skladby pozdně barokní fáze krumlovské dvorní zahrady, doložené plány z roku 1776. Rekonstrukce původních typů vegetačních prvků (broderiový parter, bludiště, špalíry a podobně) si ale vyžádala velké zásahy do porostů založených během romantické přírodně krajinářské transformace. Rekonstrukce byla zahájena v roce 1967 a probíhala až do roku 1982. Podle projektu byla realizována obnova Letní jízdní a dolního parteru, substituce starých habrových špalírů a rekonstrukce zahradních cest.

V horní části zahrady nebyl původní záměr studie naplněn, protože ve středu zahrady před letohrádkem Bellarie bylo dále provozováno přírodní divadlo s otáčivým hledištěm. Rekonstrukce zůstala sice nedokončena, nicméně je užitečné se zamyslet nad jejím průběhem, výsledky a získanými zkušenostmi. S odstupem desítek let dnes markantně vystávají koncepční chyby záměru rekonstrukce i nedostatky v jeho realizaci. Ukazuje se důležitost historické přesnosti při obnově půdorysného rozvrhu zahrady i nutnost odpovědného zvažování použitých materiálů a technologií.

Příznačným jevem doprovázejícím rekonstrukci zahrady byl velký nesouhlas českokrumlovské veřejnosti s kácením věkovitých stromů. Obyvatelé města si jen těžko zvykali na zánik „svých“ oblíbených romantických scenerií a razantní změnu vzhledu obrazu „své“ zahrady.

Vývoj oboru památkové péče v posledních desetiletích směřuje k stále vyššímu hodnocení autenticity památky. V případě obnovy památek zahradního umění, kde se dříve preferovala především autenticita slohová, případně prostorová, se začíná stále více uplatňovat hledisko autenticity materiálové. Více než kdy předtím se oceňuje fenomén dlouhodobé kontinuity vývoje zahrad a respektuje se „hodnota památky jako historického dokumen-

tu – dila se všemi významnými atributy, charakteristickými prolínáním jednotlivých etap slohových transformací“.³⁵

4.3 Současný stav českokrumlovské zámecké zahrady a příprava její rehabilitace

Zámecká zahrada v Českém Krumlově se stává v posledních letech cílem návštěv stále většího počtu turistů.³⁶ Zachování rozsáhlého území o výměře více než 11 ha v odpovídajícím stavu vyžaduje velké úsilí. Spolu s běžnou údržbovou péčí o travnaté plochy, květinové výsadby a tvarované živé ploty je zajišťováno konzervační ošetřování stromů s důrazem na porosty z barokní a romantické vývojové fáze zahrady. Každoročně jsou realizovány dílčí opravy zahradních cest, inženýrské infrastruktury, architektonických a stavebních prvků.

Mezi významné počiny posledního desetiletí nepochybně patří zdařilá obnova kaskádové fontány včetně její sochařské výzdoby. V letohrádku Bellarie byly restaurovány interiéry obou nadzemních podlaží. „*Přesto je v současnosti celkový stav zahrady velmi neuspokojivý. Zahrady vykazují řadu zásadních i dílčích závad, a to jak z hlediska ideového (památkového), tak i stavebně-technického a provozního. Dožívající je technická infrastruktura, silně zchátralé jsou stavební objekty, v areálu je řada zásahů i úprav z minulé doby, které velmi devastují historické prostředí.*“³⁷

Správa hradu a zámku Český Krumlov a územní odborné pracoviště NPÚ v Českých Budějovicích si uvědomovaly nezbytnost a neodkladnost koncepčního řešení výše uvedených nedostatků. Proto v posledních letech zpracovaly nebo zajistily podklady pro zahájení prací na projektu rehabilitace zámecké zahrady. V Zadávacích podmínkách ke zpracování studie památkové obnovy zámeckých zahrad v Českém Krumlově (NPÚ 2002) byly formulovány zásady památkové péče, z nichž citujeme ty nejpodstatnější:

– respektovat původní celkovou manýristickou koncepci zahrady,

– respektovat dochované stavební objekty a typologické prvky z barokní a rokokové fáze, představující umělecký vrchol vývoje českokrumlovské zámecké zahrady,

– ověřit možnost zachování hodnotných součástí z klasicistní a romantické fáze umělecko-historického vývoje zámecké zahrady, především dendrologicky a kompozičně hodnotné stromové porosty i jednotlivé stromy,

– respektovat historickou dispozici cestní sítě; ověřit možnost restituace zaniklého komunikačního členění na čtvercové boskety v jihozápadní části zahrady,

– v celkovém řešení respektovat mimořádně hodnotné typové pojetí částí a prvků podstatných pro souborné umělecké dílo zámeckých zahrad s důrazem na konzervaci a odůvodněnou substituci vegetačních prvků,

– korigovat a případně odstranit typově a esteticky nevhodné prvky a řešení, inkorporované do organismu zámecké zahrady během rekonstrukčních zásahů v letech 1967–1980,

– jednoznačně odstranit vysoce rušivý a nevhodný prvek otáčivého hlediště a vyřešit na základě historických pramenů rehabilitaci bezprostředního okolí letohrádku Bellarie, které je jedním z klíčových míst kompozice zámecké zahrady,

– prověřit možnosti důstojné a maximálně ohleduplné prezentace a zpřístupnění interiéru letohrádku Bellarie a jeho funkčního zapojení do historického organismu zámecké zahrady,

– pro jednotlivé části zahrady a její stavební objekty vymezit vhodné typy aktivit a míru využití tak, aby bylo zamezeno škodám na památkové podstatě historické zahrady a nesouladu s náležitou a žádoucí úrovní prezentace zahrady.

Vytvořením památkové koncepce rehabilitace zahrady byl pověřen ateliér GIRSA AT, s. r. o., pod vedením doc. Ing. akad. arch. Václava Girsy. Práce na koncepci byly po projednání jejích principů a návrhů rehabilitačních úprav dokončeny v roce 2004. Elaborát památkové koncepce má sloužit jako „výchozí podklad pro zpracování komplexní studie rehabilitace“.³⁸ Ta bude obsahovat celkové řešení obnovy vymezeného území jak z hlediska architektonicko-památkového, rehabilitace vegetační složky a řešení technické infrastruktury, tak z hlediska stanovení finančních nákladů a etapizace.

■ Poznámky

34 Na tomto místě je třeba položit si otázku, zda a jak dalece se změnil obecný vkus, estetické preference a zájmy za posledních sto let? Jistým náznakem spíše záporné odpovědi je obecná obliba divadelních představení, odehrávajících se každoročně před letohrádkem Bellarie a využívajících takzvaného otáčivého hlediště.

35 V. GIRSA, M. HANZL: *Památková koncepce rehabilitace zámecké zahrady v Českém Krumlově*, Girsas AT, s. r. o., Praha 2004, s. 9.

36 Vzhledem ke skutečnosti, že vstup do zahrady je bezplatný, jsou k dispozici pouze odhady a ty předpokládají, že v roce 2006 zavítalo do českokrumlovské zámecké zahrady okolo 250 000 návštěvníků.

37 V. GIRSA, M. HANZL, cit. v pozn. 35, s. 10.

38 V. GIRSA, M. HANZL, cit. v pozn. 35, s. 33.